

ВІДГУК

рецензента про дисертацію

Шимянової Марії Вячеславівни

«Просторова метафора в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних картинах світу»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія
(Запоріжжя, 2025. 205 с.)

Процеси пізнання та інтерпретації світу завжди цікавили науковців – від часів античної філософії й дотепер. Мова постає важливим засобом процесу пізнання і водночас ефективним інструментом дослідження його законів, дає змогу встановити взаємозв'язки між мовою, мисленням і культурою народу, через мову розкрити національні особливості світогляду представників того чи того народу, їхню картину світу. Глибоко зрозуміти особливості світосприйняття народу можна лише в зіставленні з іншими народами. Зважаючи на сказане, актуальність дисертаційної праці Марії Вячеславівни Шимянової, присвяченої дослідженню просторової метафори в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних картинах світу, не викликає жодного сумніву. Вона є своєчасною й перспективною.

Наукова новизна, теоретичне і практичне значення виконаної роботи (с. 20–21) безперечні. Чітко окреслені й завдання (с. 18), реалізація яких дала змогу здобувачці досягти мети дослідження. Вибір комплексу методів і методик дослідження (с. 20) загалом умотивований.

Достовірність отриманих здобувачкою результатів та зроблених висновків засвідчують значний обсяг і різноманітність джерельної бази (авторська картотека налічує 1734 одиниці (лексеми і фразеологізми) з просторовим компонентом, дібрані з авторитетних регіональних словників австралійського, новозеландського та південноафриканського варіантів англійської мови), широка апробація дослідження – основні положення роботи виголошені на 6

міжнародних та 1 всеукраїнській наукових конференціях. Виваженість результатів дослідження підтверджують 11 публікацій, із яких 4 фахові статті в журналах категорії «Б».

Стиль викладення матеріалу відповідає мовностилістичним вимогам до наукового дискурсу, основні положення й висновки чітко сформульовані, дискусійні питання викладені коректно, виважено обґрунтована власна позиція.

Перший розділ дисертаційної праці реалізує окреслені у вступі 1-е й 2-е завдання. Марія Вячеславівна критично осмислює теоретичні напрацювання зарубіжних та українських учених, які стосуються лінгвофілософських концепцій картин світу, концепту часопростору, поняття культурного коду, пропонує власне розуміння цих проблем та підходи до їх розв'язання. Оскільки в науковій літературі дотепер немає єдиного розуміння понять «картина світу», «модель світу», «образ світу», цінним для роботи вважаємо окреслення їх змістового наповнення та співвідношення (підрозділ 1.1.1. 'Картина світу': понятійно-термінологічна поліфонія). Заслугує похвали прагнення здобувачки не тільки висвітлити позиції зарубіжних та українських мовознавців щодо витлумачення цих понять, але й обґрунтувати власне розуміння їх, яке загалом не викликає заперечень. Відзначимо, що дослідниці вдалося добре окреслити поняття 'національно-мовні картини світу' (згідно з витлумаченням дисертантки, вони передають загальноприйняті культурні, історичні та соціальні уявлення народу), 'образ світу' (постає суб'єктивним конструктом, що виникає як результат взаємодії національно-мовної картини світу й когнітивних процесів у свідомості людини). Натомість власне розуміння поняття 'модель світу' варто було б подати чіткіше (с. 29).

У другому розділі **«Методологія й методика дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу»** авторка дисертації висвітлила вихідні положення своєї наукової розвідки (підрозділ 2.1.1), окреслила поняттєво-термінологійний апарат дослідження (підрозділ 2.1.2) та

методику його проведення (підрозділ 2.3). У цьому розділі виконано 3-є й 4-е завдання роботи. Повністю підтримуємо позицію Марії Вячеславівни щодо витлумачення метафори не лише як риторичного прийому чи способу семантичного розвитку слова, а насамперед як глибинного механізму мислення людини, ефективного інструменту осмислення світу, його концептуалізації (с. 68, с. 85–86). Нам імпонує також детальний поетапний опис застосованої в роботі методики дослідження просторових метафор у національних варіантах англійської мови (підрозділ 2.3), який дає повне уявлення про хід проведеного дослідження, доцільність використання обраних методів на тому чи тому етапі дослідження та підкреслює системний характер виконаної роботи.

Третій розділ присвячено реалізації 5-ого, 6-ого і 7-ого завдань роботи. У ньому дисертантка на основі окреслених у попередніх розділах теоретичних підходів аналізує, систематизує та описує дібраний у південних варіантах англійської мови фактичний матеріал у трьох аспектах: розглядає динаміку формування просторової лексики (підрозділ 3.1), характеризує структурно-семантичні особливості просторових позначень (підрозділ 3.2) та здійснює зіставний аналіз просторових метафор в австралійському, новозеландському та південноафриканському варіантах англійської мови (підрозділ 3.3).

Характеризуючи джерела походження просторової лексики в південних варіантах англійської мови (підрозділ 3.1.1), дослідниця констатує, що корпус просторових позначень у них представлений питомою лексикою, до якої дослідниця вналежнює одиниці, що функціювали в англійській мові Британських островів задовго до її поширення в інших регіонах світу, та інноваціями (с. 87). Новизною та оригінальністю вирізняється підрозділ 3.1.2, у якому дисертантка описала чинники формування інновацій, поділивши їх на зовнішні та внутрішні. Оскільки формування південних варіантів англійської мови спричинене міграцією європейців до нового для них світу, який відрізнявся від звичного наявністю нових просторових реалій, підтримуємо думку

дисертанти про те, що зовнішніми чинниками були: потреба заповнення лексико-семантичних лакун, модифікація транспонованої картини світу, мовні контакти (с. 95). Заслужують на особливу увагу думки дослідниці щодо зміни фокусу уваги мовців як потужного стимулу в утворенні локальних неологізмів (с. 96). Цікавими постають результати спостереження щодо впливу на формування різних південних варіантів англійської мови контактів з мовами автохтонного населення. Як стверджує дослідниця, в австралійському варіанті англійської мови запозичення з мов корінного населення мають незначний вплив, натомість у новозеландському та південноафриканському варіантах такий вплив є потужним (с. 98).

Високої похвали заслуговує підрозділ 3.3 «Зіставний аналіз просторових метафор у південних варіантах англійської мови», у якому авторка дисертації запропонувала результати дослідження процесів метафоричної проєкції в трьох зазначених вище варіантах англійської мови на основі просторових опозицій ‘верх – низ’, ‘всередину – назовні’, ‘попереду – позаду’ (підрозділ 3.3.3), ‘центр – периферія’ (підрозділ 3.3.4). Кожне з названих просторових понять як джерело метафоризації дисертантка розглядає досить детально, на основі багатого фактичного матеріалу. Нам імponує те, що Марія Вячеславівна чітко окреслює коло когнітивних доменів, актуалізованих метафорами на основі зазначених просторових параметрів, та визначає ознаки, за якими відбувається метафорична проєкція. Наприклад, дисертантка висновкує, що метафорична проєкція просторового параметра ‘верх’ спрямована на актуалізацію кількох когнітивних доменів: сила, позитивний досвід, девіантна поведінка, більша кількість (с. 112). Зокрема, для пари ‘*корелят* **верх** – *референт* **сила**’ здобувачка виявила метафоричні проєкції, у яких просторове значення ‘верх’ перенесено на позначення психічного чи соціального стану людини або групи людей: **be up oneself** (новозеландський варіант англійської мови) – зверхність, зарозумілість; **white-on-black** (південноафриканський варіант) – расове домінування; **back up**

on someone (новозеландський варіант) – відновлення домінування через застосування сили; **to put the acid on** (австралійський варіант) – здійснення сильного тиску, примусу (с. 113–115).

Загалом високо поцінуючи зазначений підрозділ та відзначаючи скрупульозну роботу дисертантки в доборі й описі фактичного матеріалу, зауважимо, що підрозділ загравав би ще яскравіше, якби дисертантка чіткіше визначила універсальні й унікальні лінії метафоричних проєкцій у розгляданих варіантах англійської мови.

Визнаючи загалом вагомі здобутки виконаного дослідження, водночас відзначимо, що окремі положення роботи потребують употужнення або конкретизації. Тож дозволимо собі висловити певні міркування з цього приводу.

1. Намагаючись щонайглибше осмислити проблему картин світу, дослідниця охоплює широке коло теоретичних питань (і це похвально), але деякі з цих теоретичних питань варто було б подати стисліше, оскільки, на нашу думку, вони або занадто віддалені від теми дисертації та перевантажують її або натепер уже розв'язані й не потребують такого розлогого пояснення, зокрема: міркування щодо картини світу як об'єкта міждисциплінарних студій (підрозділ 1.1.2), історико-філософське становлення уявлень про простір (підрозділ 1.2.1), поняття культурного коду (підрозділ 1.3.1). Натомість, як нам видається, теоретичний розділ употужнив би короткий історичний екскурс щодо становлення кожного з південних варіантів англійської мови, чітке окреслення екстралінгвальних та інтралінгвальних чинників, які впливали на їх розвиток, оскільки саме специфіка світосприйняття людьми різних етнічних груп спільних для всіх базових просторових уявлень про світ впливає на специфіку вираження цих уявлень у кожній мові.

2. Непереконливо звучить назва підрозділу 1.1.3. – «Форми маніфестації картини світу», позаяк в підрозділі йдеться про функції картин світу, специфіку світогляду в різні історичні епохи розвитку людства, розрізнення міфологічної,

релігійної, наукової, філософської картини світу, стверджується наявність корпоративних картин світу – гендерних, вікових, професійних тощо. Усе це швидше можна розглядати як різновиди картин світу, їх різноманіття, а не форми їх маніфестації, бо форму ми все ж співвідносимо із зовнішнім вираженням певного змісту, а не його внутрішньою сутністю.

3. Загалом погоджуємося із думкою здобувачки про потребу розмежуванням понять орієнтаційної і просторової метафор й установалення між ними родо-видового типу кореляції, за якого всі просторові метафори розглядаю як різновид орієнтаційних, а щодо орієнтаційних зазначено, що вони не всі є просторовими (с. 72). Крім того, дослідниця вводить ще й поняття «метафора простору», яке відмежовує від поняття «просторова метафора». Термін «просторова метафора» дослідниця пропонує вживати для позначення метафоричного мапування, у якому вихідним доменом є «просторовий концепт або інший і просторовий концепти одночасно», а термін «метафора простору» – «на позначення метафори, у формуванні якої простір становить цільовий домен, а вихідним може бути будь-який концепт» (с. 73). Метафору простору Марія Вячеславівна вналежнює до різновиду онтологічних (с.73–74). Щодо цих трьох понять зауважимо, що такий поділ вимагає глибшого теоретичного осмислення та переконливішого вмотивування, чого якраз і бракує, оскільки авторка роботи обґрунтування зазначеного розмежування понять подає переважно через приклади, пояснення до яких дещо непрозорі та певною мірою ускладнюють розуміння такого розмежування.

4. Маємо ще й такі дрібні побажання. Висновки до підрозділів (хоча зазначимо, що вимоги обов'язково писати висновки до підрозділів немає) мають бути конкретнішими та віддзеркалювати основні думки, висловлені в підрозділі. У рецензованій роботі такі висновки майже до всіх підрозділів, на жаль, сформульовані дуже узагальнено. Термінологічний апарат роботи має бути чітко витриманий. У роботі трапляються терміни 'функціонування' (с. 21),

‘функціональний’ (с. 60) і ‘функціювання’ (с. 61, с. 62, с. 64 та ін.); ‘складова’ (с. 21), українською має бути ‘функціювання’ і ‘складник’. Питання викликає термін ‘дирекціональний’ (с.19), словники української мови цей термін не подають, натомість у Великому тлумачному словникові сучасної української мови (Київ : Вид-во «Перун», 2005) знаходимо термін ‘дирекційний’, який уживано тільки з іменником кут на позначення кута у вихідній точці топографічної карти між північним напрямом вертикальної лінії координатної сітки і напрямом на задану точку. Цікаво, який зміст укладає в термін ‘дирекціональний’ дисертантка.

Висловлені побажання й зауваження, на наше переконання, не є принциповими, вони посутньо не впливають на загальну концепцію роботи, стосуються здебільшого дискусійних питань і на загал не знецінюють вагомості наукового доробку М.В. Шимянової, який є безсумнівним внеском в розроблення теорії метафоризації. Дисертація так само має велике практичне значення, основні її положення можуть бути використані в лінгвокраїнознавчих студіях, під час викладання курсів «Загальне мовознавство», «Лексикологія», «Лінгвокраїнознавство». Матеріали дослідження стануть у нагоді для розроблення спецкурсів і спецсемінарів, у науково-дослідній роботі аспірантів і магістрантів.

Отже, рецензована праця є завершеним, ґрунтовним, самостійним і перспективним дослідженням. Увесь комплекс завдань, визначених у ній, успішно виконано.

Уважаємо, що дисертаційна робота «Просторова метафора в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних картинах світу» за теоретичним рівнем, науковою новизною, практичною цінністю відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р., а її автор – Марія Вячеславівна Шимянова – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 *Філологія*.

Рецензент –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізького національного університету

Раїса ХРИСТІАНІНОВА